

Zapisnik sa prvog tematskog sastanka Tempus projekata održanog 2. juna 2011. godine

Sastanak je održan u prostorijama „Palate Srbije“, u Beogradu, u periodu od 10.00 do 13.00 časova.

Tematskom sastanku Tempus projekata prisustvovali su koordinatori i kontakt osobe tekućih projekata u zemlji u oblasti reforme kurikuluma i kulture kvaliteta, predstavnici Ministarstva prosvete i nauke, članovi Komisije za akreditaciju i proveru kvaliteta, predstavnici univerziteta i Konferencije akademija strukovnih škola, članovi Tima stručnjaka za reformu visokog obrazovanja i predstavnici Tempus kancelarije. Ukupno je bilo oko 60 učesnika.

Sastanak je vodio prof. Radivoje Mitrović, državni sekretar Ministarstva prosvete i nauke. Uvodni izlagači bile su prof. Vera Vujičić, predsednik Komisije za akreditaciju i proveru kvaliteta i prof. Vera Dondur, predstavnik Republike Srbije u Grupi za praćenje Bolonjskog procesa, rukovodilac Tima stručnjaka za reformu visokog obrazovanja i predsednik Nacionalnog saveta za nauku i tehnološki razvoj.

Glavne teme sastanka bile su:

- Doprinos projekata unapređenju standarda za akreditaciju uoči početka drugog ciklusa i
- *Benchmarking* i revizija kurikuluma zasnovana na definisanju kompetencija i ishoda učenja.

Bilo je predviđeno da se govori o sledećim temama:

- unapređenje eksterne akreditacije – angažovanje eksternih eksperata, predlozi projektnih timova;
- standardi za institucije u osnivanju;
- regionalna saradnja;
- priprema za pridruživanje tematskim mrežama;
- pripreme za masovniju razmenu studenata;
- studijski programi na nivou univerziteta;
- zajednički studijski programi, višestruke diplome;
- inter-, multi- i transdisciplinarnost i
- nastava na stranim jezicima.

Uvodna izlaganja

Prof. Radivoje Mitrović je otvorio skup i iskazao veliko zadovoljstvo odzivom učesnika na projektima, koji su se pojavili u

broju većem od očekivanog. Zatim se osvrnuo na nedavno održani sastanak sa rukovodiocima svih tekućih projekata i postignuti dogovor o organizovanju ovakvih tematskih sastanaka i rekao da je tema ovog prvog sastanka doprinos projekata unapređenju studijskih programa i kvaliteta u visokom obrazovanju u Republici Srbiji kao i veze sa procesom akreditacije. U tom smislu, učesnici su pozvani da razgovaraju o trenutnom stanju u ovoj oblasti, predlože novine za naredni period i daju svoj doprinos kako bi se postojeći zakonodavni okvir unapredio kroz konkretne predloge zasnovane na iskustvima iz projekata.

Ministarstvo je, prilikom davanja podrške finansiranju Tempus projekata iz ove oblasti, imalo u vidu da korisnik njihovih rezultata, pored visokoškolskih institucija, treba da bude i Komisija za akreditaciju i proveru kvaliteta. Zbog toga je odlučeno da njeni članovi budu pozvani na ovaj skup, a da uvodničari budu prof. Vera Vujičić - novi predsednik Komisije i prof. Vera Dondur, koja je bila njen član u prethodnom sazivu.

Prisutni su imali priliku da iznesu komentare i sugestije na sastanku. Takođe je **data mogućnost da se dostave i pisani predlozi i sugestije** koji će biti uzeti u razmatranje u narednom periodu.

Prof. Vera Dondur je na početku svog izlaganja istakla da broj učesnika sastanka ukazuje na važnost teme i iznela sledeća **zapažanja u vezi sa reformom kurikuluma i obezbeđivanjem kvaliteta na koje treba obratiti pažnju i u radu na Tempus projektima:**

- **Koncept „student u centru učenja“** dobija na značaju kad je reforma kurikuluma u pitanju i usko je povezan na procesom definisanja ishoda učenja studijskih programa. Prvi krug akreditacije je ukazao na potrebu da se na ovome još radi, jer su se često javljali slučajevi vrlo decidnog stava nastavnika o sadržaju određenih programa bez uvažavanja mišljenja i potreba studenata. Bitna stvar je postojanje većeg broja izbornih predmeta, kojih trenutno ima u proseku oko 20-35%, ali da bi taj procenat trebalo i povećati.
- **Ishodi učenja:** mali broj akreditovanih studijskih programa ima dobro definisane ishode, što je inače bila obaveza za njihovu akreditaciju. Često su to opisi „želja“ ili „pohvale“ studijskih programa. Uspostavljena praksa samoevaluacije može da pomogne da se oni reformulišu. Treba odlučiti da li će se time baviti Nacionalni savet za visoko obrazovanje, Komisija za akreditaciju i proveru kvaliteta, Ministarstvo, Rektorska konferencija ili neko drugi, ali u svakom slučaju to je nešto što je neophodno uraditi.

- Nastavnicima nisu bile organizovane **obuke** za ovakav pristup i to bi trebalo da bude učinjeno u budućnosti i treba koristiti Tempus projekte u tu svrhu. Potrebno je da nastavnicima bude omogućeno da idu na seminare i da tu mogu da razmene iskustva i sa drugim kolegama u tom pogledu, a da to ne budu uvek samo upravne strukture visokoškolskih ustanova. **Seminare** treba sprovoditi unutar grupacija naučnih polja. Npr. u okviru projekta koji vodi profesor Nedeljković sa Mašinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu već su organizovana iscrpna predavanja o ishodima učenja u oblasti inženjerskih i prirodnomatemičkih nauka. Profesor Nedeljković planira sličan seminar za septembar što bi mogao da bude način da se i druge kolege uključe.
- Preporučena je literatura **priručnik Dr Deklana Kenedija „Pisanje i upotreba ishoda učenja“** koji je preveden u okviru projekta koji je vodio Savet Evrope i ponovo štampanog iz Tempus sredstava, dostupna u Tempus kancelariji u Srbiji,
- **Velike grupe za organizaciju nastave:** akademska zajednica se suočava sa problemom da ne može da obezbedi manji broj studenata po broju nastavnika. Velike grupe za izvođenje nastave i masovni upis studenata su i dalje praksa na nekim institucijama koje su ovaj zahtev sprovele samo one godine kada im je u posetu dolazila Komisija za akreditaciju.
- **Učešće studenata:** studenti učestvuju u oceni nastavnog procesa i Srbija je jedna od retkih zemalja u kojoj se taj proces obavlja na skoro u 90% visokoškolskih institucija. Međutim, ostaje nejasno šta se radi sa rezultatima studentske ocene i kako oni treba da se iskoriste. Potrebno je usvojiti određeni konsenzus po tom pitanju, jer postoje različita iskustva u svetu i kod nas.
- **Provera znanja studenata:** još uvek se drže klasični ispiti i to nije tako lako promeniti. Mobilnost nastavnika i uviđanje iskustava njihovih kolega u drugim zemljama bi mogla to da promeni. Veliki problem je obimnost predmeta, jer svako smatra da treba što više toga da ispredaje i često se gube iz vida mogućnosti i vreme koje student objektivno ima na raspolaganju. Pri tom i dalje dolazi i do preklapanja sadržaja i zato još uvek nije postignuta željena prohodnost studenata.
- **Mobilnost:** trenutno u zemlji ne postoji nikakav sistem u kome bi se promovisala mobilnost između visokoškolskih institucija unutar zemlje i prekogranična mobilnost. Prenebegava se činjenica da mobilnost ne znači samo odlazak studenata iz Srbije na evropske univerzitete. Studijski programi u Srbiji trebalo bi da bude dovoljno atraktivni da privuku studente iz Evrope i sveta. Na poslednjoj Ministarskoj konferenciji o Bolonjskom procesu je

zaključeno da do 2020. godine treba da se ostvari cilj da 20% studentske populacije učestvuje u nekoj vrsti mobilnosti, a to ne znači samo da 20% naših studenata treba da ode na studijski period u inostranstvo, već i da 20% stranih studenata bude primljeno na domaće univerzitete. Međutim, kako ostvariti ovaj cilj, ukoliko nema pravovremenog promišljanja na koji način da se tako nešto može izvesti.

- **Vanredni studenti:** treba razmišljati o tome šta uraditi po pitanju vanrednih studija i na koji način bi one mogle da utiču na obrazovni sistem. Ovim konceptom se približavamo onome što bi bila kultura celoživotnog učenja od čega je naše društvo još uvek dosta daleko, jer se pod tim još uvek podrazumeva doškolovavanje onih koji imaju niže kvalifikacije ili onih koji su nepismeni, ne računajući na to da su tehnološke i ekonomske promene u svetu sada tako dramatične da je pitanje koliko uopšte može da se predvidi šta sada treba da se predaje da bi student ta znanja bila korisna svih narednih 40 godina u svom radu.
- HERE tim je takođe uzeo učešća **u pripremama za narednu Ministarsku konferenciju** što je zahtevalo prikupljanje mnogo kvantitativnih podataka. Da bi se oni prikupili napravljen je upitnik baziran na upitniku koje je dobijen od Grupe za praćenje Bolonjskog procesa koji je gospođa Olga Stanković ih HERE tima prilagodila i koji je zatim uz podršku Ministarstva za prosvetu i nauku i profesora Mitrovića prosleđen svim visokoškolskim ustanovama nakon čega je dobijen niz odgovora. Na pitanje da li su nastavnici i saradnici upoznati sa konceptom studenta u centru učenja, 76% ispitanika je dalo potvrdan odgovor. Ukoliko se pogleda da li strateška dokumenta predviđaju taj koncept, 66% ispitanika odgovara potvrdno. Može se reći da akademska zajednica smatra da je Zakon o visokom obrazovanju dobar, da su standardi po kojima je završen prvi krug akreditacije za sve visokoškolske ustanove takođe prilično dobri i to je pored statuta koje fakulteti imaju jedina osnova koja čini ceo sistem onakvim kakav on trenutno jeste. Samo 5% ispitanika odgovorilo je da je određivanje ESPB-a urađeno na osnovu ishoda učenja. U tom smislu su upravo Tempus projekti koji se bave reformom kurikuluma i kvaliteta pokretači koji mogu u svojim sredinama da pravi pomake i iniciraju šta treba da se uradi.
- Pomenuti upitnik će biti obuhvaćen u godišnjem izveštaju o visokoškolskim ustanovama i visokom obrazovanju koji će biti dostupan na sajtu Ministarstva.

- Profesorka Dondur je na kraju izlaganja uputila molbu učesnicima da popune **upitnik Evropske asocijacija studenata**, kao i da pogledaju opšta uputstva za usaglašavanje studijskih programa.

Prof. Vera Vujičić je govorila o standardi po kojima Komisija za akreditaciju i proveru kvaliteta upravo započinje drugi krug akreditacije i objasnila njihovu vezu sa evropskim smernicama za standarde u oblasti kvaliteta u visokom obrazovanju.

Prof. Vujičić je podsetila prisutne da su odgovorna tela za obezbeđenje kvaliteta Nacionalni savet i Komisija za akreditaciju kao i da se sistem za obezbeđenje kvaliteta zasniva na samovrednovanju koje su institucije dužne da ponove svake tri godine. Takođe je spomenula dva spoljašnja mehanizma za obezbeđenje kvaliteta, akreditaciju programa i institucija koje se sprovodi na 5 godina. Postojeće standarde za akreditaciju predložila je Komisija, a Nacionalni savet ih usvojio prema Zakonu.

Od 2007. do 2010. izvršena je akreditacija 13 univerziteta u Srbiji (5 se još nalazi u postupku), 112 fakulteta i 1.182 programa za upis 63.700 studenata, kao i 70 visokih škola (65 strukovnih i 5 akademskih studija) i 329 programa za upis 21.600 studenata. Izvestan broj fakulteta još uvek se nalazi u postupku, ali može se reći da je prvi ciklus akreditacije uglavnom okončan. Spoljašnja provera kvaliteta visokih škola koje su prve akreditovane započeta je 2011. godine i planirano je da se u naredne dve godine ta spoljašnja provera obavi i onda će se ponovo preplitati sa tim proces reakreditacije. Za visoke škole reakreditacija počinje već iduće 2012. godine jer su one akreditovane 2007. godine

U proces akreditacije je ušlo 230 ustanova i skoro oko 2.000 programa. U periodu od 2011. do 2013. se planira trajanje ciklusa spoljašnje provere kvaliteta koji je manjeg obima po angažovanju recenzenata zato što se odnosi samo na ustanove i zajedno sa ustanovama se vrednuju i svi njeni programi što je posao nekog manjeg obima. Već je u toku spoljašnja provera kvaliteta 70 visokih škola koja bi trebalo da bude okončana tokom ove godine, jer će Komisija obrađivati u proseku 70 slučajeva. Reakreditacija počinje već 2012. godine i taj proces bi trebalo da se obavi do 2015.

Domaći standardi za samovrednovanje usklađeni su sa evropskim standardima, iako u pojedinim slučajevima nekoliko domaćih standarda odgovara jednom evropskom standardu. Jedino što u standardima za samovrednovanje nije pokriveno jeste to da ustanove domaćim standardima nisu obavezne na javnost u radu. One su na to u slučaju naše zemlje obavezane kroz standarde za akreditaciju.

Prošlog leta je u organizaciji sa WUS Austrijom organizovan seminar o pisanju izveštaja o samovrednovanju, a takođe je sada u maju održana i obuka recenzenata koji će te izveštaje čitati. U tom smislu ne samo da su utvrđeni standardi, već su izrađena i detaljna uputstva koje je Komisija postavila na sajt.

Kada je reč o standardima za spoljašnju proveru kvaliteta, jedino što domaći standardi u odnosu na evropske ne pokrivaju jeste praćenje toga da li je određena ustanova izvršila ispravke u slučaju da u izveštaju za spoljašnju proveru kvaliteta postoje neke sugestije. To je standardima akreditacije obuhvaćeno kroz postupanje po aktu upozorenja.

Što se tiče standarda za akreditaciju ustanova tu je situacija nešto složenija. Naime oni su takođe jedna forma spoljašnje provere kvaliteta i tu se od ustanove traži ne samo da dostavi izveštaj o samovrednovanju, već da eksplicitno ovezbedi i sve one važne podatke koji se nalaze u izveštaju o samovrednovanju, ali razrađene po metodologiji koju Komisija propisuje. Što se tiče ovih standarda ne postoji tako direktna veza sa delom dva evropskih standarda, ali zato postoji posredna veza preko standarda za samovrednovanje.

Kod nas za razliku od evropskih standarda i smernica takođe postoje i standardi za akreditaciju studijskih programa prvog i drugog nivoa studija, kao i standardi za akreditaciju doktorskih studija.

Predstojeće aktivnosti na unapređenju rada same Komisije usmerene su na sticanje punopravnog članstva u Evropskoj mreži akreditacionih agencija (ENQA) jer će to biti potvrda da je posao koji Komisija obavlja u potpunosti saglasan sa evropskim standardima. Komisija je 2007. godine dobila status pridruženog posmatrača, a 2010. godine i status kandidata, što je potvrda da su standardi po kojima Komisija radi zadovoljavajući. Punopravno članstvo se stiče istekom najviše dve godine od sticanja statusa kandidata. Ono što u međuvremenu treba popraviti najviše se tiče toga što Komisija nije do sada objavljivala izveštaje o ustanovama. Komisija radi na pripremi zbirnih izveštaja o univerzitetima koji će se objavljivati na sajtu, kao i svih izveštaja o spoljašnjoj proveri kvaliteta koji će se u narednom periodu izraditi. Takođe je potrebno istaći da je Komisiji potrebna administrativna podrška Ministarstva, odnosno delegiranje zaposlenih koji će biti zaduženi za specifične poslove u vezi sa procesom akreditacije da ne bi dolazilo do diskontinuiteta u administraciji kao što je to ranije bio slučaj. Tu je još i pitanje finansijske samostalnosti na kojoj ENQA insistira i ona je obezbeđena tako što se Komisija finansira od prihoda od akreditacije. Postoji poseban podračun i jedino još preostaje da se u Ministarstvu definišu finansijske procedure. Komisija očekuje da se pristupanje ENQA sprovede u 2012. godini.

Diskusija

Prof. Radivoje Mitrović je nakon uvodnih izlaganja podsetio učesnike skupa da je glavna tema sastanka kako rezultate i efekte Tempus projekata maksimizirati i podići kvalitet visokog obrazovanja. Pored sredstava koje država ulaže u visoko obrazovanje, a u prethodnoj godini je to bilo preko 200 miliona evra, ove godine se preko Tempus projekta ulaže 6,3 miliona evra iz IPA fondova i postavlja se pitanje kako ta sredstva što bolje iskoristiti.

Prof. Mitrović je zamolio učesnike da diskusiju usmere u dva pravca od kojih je prvi harmonizacija stavova o problemima koji su izloženi u uvodnim izlaganjima, a drugi kako da deo akademske zajednice uključen u projekte ukaže na mere koje bi Komisija za akreditaciju, Nacionalni savet i država trebali da preduzmu kako bi se ostvario napredak i maksimizirali rezultati Tempus projekata.

Takođe je spomenuo da Ministarstvo trenutno radi na izradi strategije za celokupno obrazovanje, a za očekivati je da će sledeći Tempus tematski sastanak sa projektima koji se bave temom celoživotnog učenja moći da doprinese korisnim komentarima.

Diskusiju je započeo **prof. Jovan Teokarević** sa Fakulteta političkih nauka koji je istakao dva stvari. Prvo, da bi mnogim kolegama uvodna izlaganja mogla biti korisna, ali da nisu bila dovoljno usmerena na prisutne. Istakao je i da su prezentacije mogle biti poslate mejlom, kao i da su mogle biti bolje prilagođene grupi kojoj su bila namenjene, a u cilju što efikasnijeg korišćenja vremena. Zatim je ukazao na konkretan problem sa akreditacijom zajedničkog master programa koji je Fakultet političkih nauka razvio kroz Tempus projekata i kojim on rukovodi, i koji još uvek čeka na odluku Komisije za akreditaciju i ne može da planira upis studenata. Upitao je i ko će biti odgovoran ukoliko master ne bude počeo na vreme usled kašnjenja u izboru članova Komisije za akreditaciju. Naveo je i da se su svi partneri na projektu dogovorili da započnu nastavu u oktobru.

Takođe je ukazao na činjenicu da je Srbija je jedina zemlja u kojoj državni fakulteti plaćaju tako velike iznose za akreditaciju.

Gđica Jasmina Nikolić koja vodi Tempus projekat vezan za reformu studija stranih jezika u Srbiji spomenula problem nedostatka institucionalne podrške reformi kurikuluma u skladu sa ishodima učenja.

Takođe je spomenula primer inicijative koja doprinosi značaju procesa reforme stranih jezika i samog projekta u vidu organizacije sastanka na najvišem nivou. Naime, rektori univerziteta iz Srbije i iz Evropske unije, učesnika u ovom Tempus projektu sastaće se sa

ministara prosvete i nauke g. Obradovića i potpredsednika Vlade g. Đelića i potpisati memorandum o razumevanju. Na taj način reforma kurikuluma i značaja stranih jezika i srpskog kao stranog jezika u svetlu perspektive Srbije u Evropskoj uniji dobiti na značaju.

Takođe, ovaj projekat daje primer kako da se u okviru konzorcijuma, koji obuhvata najveće fakultete studija stranih jezika, definiše jezgro struke i ustanovi šta filologija mora da sadrži i u kojoj meri da bi uopšte mogla da se dobije akreditacija. Komisija za akreditaciju je već dala svoju podršku ovom pristupu. Jezici su jedna od disciplina koja je u manjoj ili većoj meri nalazi zastupljena u svim studijskim programima. Potrebno je unaprediti kvalitet stranih jezika na nematičnim fakultetima, a samim tim i razmišljati i o kvalitetu nastave na stranim jezicima da bi uopšte mogli privući studenti iz stranih zemalja. Bitan aspekt sa kojim se projekat takođe susreće jeste angažovanja profesionalaca u nastavi jer je u okviru projekta je predviđeno uvođenje mastera iz konferencijskog prevođenja. Postavlja se pitanje kako to omogućiti jer zakon trenutno ne dozvoljava ovakvu mogućnost.

Prof. Neda Bokan, prorektor za nastavu Univerziteta u Beogradu istakla je da, kada je reč o masterima, stvari u startu nisu bile dobro organizovane prilikom prijavljivanja projekata, tako da problemi nastaju upravo onda kada te zajedničke master studije treba akreditovati. Za to naravno mora da se uključi Senat, a dešavalo se da se Senat prvi put upozna sa nekim programom kada je već sve završeno, tj. kada je rektor potpisao memorandum o učešću i kada projekat tj. studijski program treba realizovati. Trebalo bi da se kod novih poziva za projekte takve situacije više ne dešavaju. Članovi Senata Univerziteta u Beogradu su iskazali prilično nezadovoljstvo oko načina prijavljivanja Tempus projekata upravo iz razloga što Senat preuzima obavezu u realizaciji.

Kada je reč o zajedničkim programima, ne može se predložiti jedinstven model zato što u tim slučajevima realizacija zavisi od zakonodavstva zemalja i tu treba pokazati fleksibilnost. U tom smislu je za uvođenje strukovnog master kao što je ovaj koji predlaže Filološki fakultet trebalo prvo da postoji podrška Senata, pa da se onda govori o daljim koracima. Kada je reč o takvim zajedničkim programima oni ne mogu da budu koncipirani kao programi Univerziteta, pa da onda rektorat postane nova nastavno-naučna baza bez ijednog nastavnika. Svakako može da se pronađe određeno rešenje, ali sa priličnim brojem pogrešnih koraka u inicijalnoj fazi.

Što se tiče kvaliteta i obezbeđenja kvaliteta, dogovoreno je da HERE tim objedini održane rasprave oko prepoznavanja indikatora uspešnosti i te indikatore bi onda koristili svi univerziteti i visokoškolske ustanove. Takođe, bilo bi potrebno nešto uraditi na planu informacionih sistema visokoškolskih ustanova, s obzirom na to da se podaci koje ustanove prikupljaju razlikuju i mnogo ih nedostaje.

Prof. Branimir Jovančević sa Hemijskog fakulteta je istakao da treba postići ravnotežu kada je reč o konceptu studenta u centru dešavanja i da tu treba povesti računa da se ne ode u drugu krajnost, odnosno da ne dođe do zapostavljanja nastavnika, odnosno njihovog kvaliteta. Ukoliko ne postoji adekvatan naučno-istraživački rad na određenoj ustanovi, nema ni dobrih studenata i dobre nastave. U tom smislu je stanje u Srbiji i na univerzitetima veoma heterogeno zato što se ne primenjuju isti kriterijumi. Definisani standardi za nastavnike bi trebalo da dobiju veći značaj jer bez dobrog nastavnog kadra, svakako nema ni traženog kvaliteta, tako da bi Akreditaciona komisija trebalo da usmeri svoje aktivnosti u tom smislu i da pokuša da homogenizuje kvalitet nastavnika ako ne na nivou Srbije, onda bar na nivou istih univerziteta. Ovako je na nekim fakultetima za redovnog profesora dovoljno imati dva naučna rada, dok je na Hemijskom fakultetu potrebno 30 naučnih radova, što je ogromna razlika.

Prof. Nada Kovačević sa Farmaceutskog fakulteta Univerziteta u Beogradu je istakla da Nacionalni savet i Ministarstvo treba da definišu standarde za naučna polja koji bi bili primenjivani na nivou cele Republike Srbije i da to nije zadatak za Komisiju za akreditaciju. Sada ne samo okvir kvalifikacija već i sistematizacija radnih mesta mora da bude uklopljena sa izlazima visokog obrazovanja i sa nazivima zvanja da se ne bi kasnije javljali problemi sa zapošljavanjem.

Prof. Zorana Lužanin se osvrnula na studijske programe na nivou univerziteta i projekat primenjene statistike i dala primer svog Univerziteta gde je to uspešno urađeno. Sedam fakulteta na nivou Novosadskog univerziteta je osnovalo Centar na nivou Univerziteta i Senat je to usvojio. Pozvali su se na pravo svakog univerziteta da po statutu može da organizuje katedre, departmena i centre. Procedura je istina trajala nešto duže (9 – 12 meseci) ali nakon toga je program ušao u postupak akreditacije kao pravi univerzitetski studijski program za koji je odgovorno sedam fakulteta i preko ugovora i preko same organizacije. To je jedan od modela pri čemu Centar nema status pravnog lica. Na pitanje prof. Nede Bokan kako će u okviru takvog modela biti birani nastavnici i gde se studenti upisuju, prof. Lužanin je odgovorila da su fakulteti preko nastavno-naučnih veća preuzeli obavezu izvođenja nastave, a da se studenti upisuju na Univerzitetu. Takođe, što se tiče prostora i bibliotečkih resursa, koriste se resursi fakulteta koji su osnovali centar.

Prof. Dušica Pavlović sa Medicinskog fakuleta Univerziteta u Nišu je istakla da je Grupa za praćenje Bolonjskog procesa na Konferenciji u Luvenu konstatovala da su od 48 samo u 12 zemalja studijski programi na visokoškolskim ustanovama potpuno definisani u skladu sa ishodima učenja i da su samo u 6 zemlja metode

ocenjivanja postavljene tako da mere ishode učenja. Takođe, opšta je preporuka da usmeni deo ispita koji se ne uzima kao indikator posebne objektivnosti, ne treba da nosi više od 20% vrednosti ispita. U kontekstu internacionalizacije studijskih programa, doktorske studije bi mogle najbrže da regulišu; u statutima univerziteta bi trebalo da bude precizirana mogućnost odbrane doktorske teze na stranom jeziku. Takođe ne postoji mnogo regulative o priznavanju položenih ispita na drugim univerzitetima što bi takođe trebalo definisati.

Prof. Vlastimir Đokić, prorektor za nastavu Univerziteta u Nišu je istakao da je dosta postignuto reformom visokog obrazovanja, međutim nije se dovoljno radilo na reformi osnovnog i srednjeg obrazovanja. U pogledu forme, što se visokog obrazovanja tiče, urađen je dobar posao, ali u pogledu suštine akademska zajednica još uvek nije u stanju da postigne željene rezultate, odnosno veću prohodnost na studijama. Takođe, unutrašnja evaluacija je vršena iz godine u godinu sve od početka učešća u Bolonjskom procesu. Međutim, nisu razrađene procedure šta treba da se uradi sa kritičnim pitanjima kao što je ponašanja profesora koji i dalje pristupaju nastavnom procesu na način na koji su to radili i ranije. U tom smislu bi trebalo da postoji i implementira se sistem sankcija za nastavnike koji u nekoliko evaluacija dobijaju lošu ocenu studenata. Potrebno je i da se zvanja i okvir stručnih zvanja još jednom preuredi i da se dostavi Službi za zapošljavanje, jer postoje slučajevi u kojima tržište rada ne prepoznaje određene uvedene kvalifikacije.

Prof. Sofija Pekić sa Poljoprivrednog fakulteta i član Komisije za akreditaciju je istakla pozitivne efekte organizovanje kurseva za nastavnike interaktivne nastave što je izuzetno pomoglo sprovođenju svih zacrtanih ishoda učenja. Može da se primeti da trenutno postoji dovoljan broj stručnjaka koji bi kroz jedan sistematski rad mogli da obrazuju nastavnike za to šta se podrazumeva pod konceptom studenta u središtu nastave i kako se interaktivna nastava sprovodi. Tu bi država i univerziteti mogli da pomognu jer troškovi za sprovođenje obuka ne bi bili visoki. Prof. Pekić je iskazala neslaganje sa prof. Jovančičevićem i iznela stav da su standardi za nastavničke kompetencije vrlo dobro urađeni i dosledno se primenjuju. Međutim ono što još nije definisano, a što bi trebalo da postoji jesu pedagoške nastavničke kompetencije za primenu koncepta student u centru učenja. Takođe mora da se radi i na postizanju tržišne orijentacije studijskih programa i usaglašavanju svih ishoda sa potrebama tržišta rada.

Prof. Borivoje Rodić, predsednik Konferencije akademija strukovnih studija je izneo mišljenje da je postojeći okvir kvalifikacija dobar, međutim ono što je takođe pored toga potrebno su i specifična područja kompetencija. U tom smislu je akademska zajednica ta koja bi trebalo da preuzme odgovornost i inicira

definisane specifičnih kompetencija. U Srbiji stručne asocijacije nisu dovoljno razvijene. Isto tako strukovne visokoškolske institucije su u potpunosti isključene iz naučno-istraživačkog rada što bi trebalo da se promeni u budućnosti.

Prof. Vesna Lopičić, prorektor za međunarodnu saradnju Univerziteta u Nišu koja rukovodi projektom za unutrašnju kontrolu kvaliteta na svim državnim univerzitetima u zemlji je pozdravila napor Tempus kancelarije na postizanju još veće sinergije projekata i predložila je da se ovakvi sastanci održavaju još češće i za još uže grupe projekata koje povezuje zajednička tema. Projekat koji je u toku treba da proizvede preporuke za Komisiju za akreditaciju za unapređenje i razradu standarda, indikatore kvaliteta u zemlji i pomogne Nacionalnom savetu da donese strategiju za razvoj kvaliteta što su zaista visoki zahtevi zbog čega je potrebno da svi akteri zajedno rade na tome.

Gospođa Aleksandra Ignjatović-Ćupina sa Poljoprivrednog fakulteta je postavila pitanje vezano za izdavanje diplome za zajednički program na primeru tekućeg projekta u kome učestvuje 12 institucija. Postavljeno je pitanje da li je potrebno da diploma pre izdavanja prođe put kroz sve institucije ili je dovoljno da se ona izda na osnovu sporazuma potpisanog između svih 12 institucija i da bude važeća kada student ode u inostranstvo. Prof. Dondur je odgovorila da to pitanje nije u domenu Komisije za akreditaciju, već u domenu Nacionalno saveta ili još pre Rektorske konferencije. Prof. Vujičić je dodala da ukoliko je reč o programu koji je harmonizovan sa programima drugih institucija bez učešća stranih predavača u izvođenju nastave, program podleže akreditaciji u Srbiji po redovnoj proceduri.

Zaključci

Prof. Radivoje Mitrović je nakon diskusije izneo nekoliko završnih zapažanja:

- Zakonodavstvo je trenutno tri koraka ispred onoga što je poslovna politika jednog broja univerziteta. U tom smislu nijedna zakonodavna regulativa jedne države ne može da zameni nedostatak poslovne politike univerziteta.
- Ono što bi trebalo da bude praksa jesu portali univerziteta i portali fakulteta i to bi trebalo da bude praksa koja bi mogla da se inicira. Zapravo bi bilo dobro da se uradi portal Tempus kancelarije koji bi mogao da bude sredstvo koje će omogućiti bržu i bolju organizaciju.
- Postoji potreba za javnom prezentacijom rezultata. Poželjno je i da ishodi projekata, posebno pisani materijali u elektronskoj formi budu dostupni na sajtovima univerziteta i fakulteta. Kick off sastanci projekata se obično prave u nedovoljno širokom krugu i ne pozivaju se svi kojima bi projekat mogao biti od koristi.

- Rezultati reforme u pogledu preduniverzitetske nastave još uvek ne osećaju, iako je mnogo toga urađeno. Donesen je novi, moderan Krovni zakon o osnovama obrazovanja i vaspitanja. Pojačani su uslovi za zapošljavanje u sistemu (trenutno 125.000 zaposlenih u sistemu obrazovanja), tako da će vrlo brzo zaposleni morati da imaju završene master studije, jer ako želimo podići nivo u obrazovanju, potrebno je podići obrazovni nivo samih predavača.
- Nakon široke javne rasprave definisani su pravci razvoja obrazovanja što je rezultat rada u saradnji sa prof. Ivanom Ivićem. Sada sledi rad na pitanju visokog obrazovanja i nauke.
- U odgovoru na komentare prof. Jovana Teokarevića – istakao je da je neophodno da se proces akreditacije ubrza. Naveo je i da su usvojeni standardi i pravilnik za početnu akreditaciju i ona bi trebalo da se u budućnosti odvija brže i efikasnije, ali ne na štetu kvaliteta.
- U vezi sa problemima prijave Tempus projekata – Univerzitet u Beogradu je specifičan zbog činjenice da je u njegovom sastavu 31 fakultet, zbog čega nema dovoljno dobre harmonizacije u prijavljivanju projekata.
- Što se tiče standarda za nastavnike država je ta koja propisuje minimum, a pojedinačne institucije svojom poslovnom politikom mogu da podižu kriterijum usled čega dolazi do pojavljivanja navedenih razlika.
- Što se tiče doktorskih studija tu primera dobre prakse ima i to bi svakako trebalo da bude jedna od tema u okviru portala ukoliko on bude razvijen.
- Pitanja mobilnosti i učešća visokih škola u nauci ostaju otvorena i u tom domenu je potrebno pronaći adekvatna rešenja.
- Nedavno je u Parizu održana konferencija UNESCO koja sve više potencira pitanje rangiranja, tako da će se sa klasičnog rangiranja država (Srbija je u Luvenu 2009. dobila zajedničku ocenu 3,8) u narednom periodu sve više prelaziti ne samo na rangiranje univerziteta, nego i fakulteta.
- Kada je reč o učestanosti sastanaka bilo bi dobro da kroz ovakvu javnost rada i dostupnost informacija mnogi rukovodioci projekata čije su teme vrlo slične naprave neku vrstu strateškog partnerstva da bi sinergijski dali bolji rezultat.

Prof. Neda Bokan je u završnoj reči preporučila učesnicima da pogledaju pravilnik o mobilnostima Univerziteta u Beogradu koji uključuje i mobilnost na nivou univerziteta i na nivou regiona.